

Joža Mahnič

Slovanska knjižnica v Ljubljani

SLODNJAKOVE OBRAVNAVE IVANA CANKARJA

Prvič se je jubilatant obširneje ukvarjal s Cankarjem v svojem *Pregledu slovenskega slovstva* (Akademska založba, 1934, 360). Tu je uvodoma zapisal dvoje misli: da je Cankar prikazoval trpljenje tedanjega umetnika, svojega naroda in vsega človeštva; da pri njem ni subjektivna samo poezija, temveč tudi proza in drame. Nato osvetljuje prehod mladega Cankarja od tujih pobud k izvirni osebnosti, od verzov k prozi, od naturalizma k simbolizmu. V umetnosti zrelega pisatelja se teme o slovenski družbeni problematiki prepletajo s povečevanjem trpeče matere, jedka kritika in satira odstopata mesto čustveni milini. Življenje se mu navadno razkriva kot varljivo hrepenenje in brezupni fatalizem, nazadnje pa se mu razodene kot spiritualistično zaupanje. V Slodnjakovem pisanju se znanstvena natančnost druži z esejističnim temperamentom, Cankarja obravnava z ljubeznijo in poglobljeno, vendar glede na posamezna dela neenakomerno in glede na celoto premalo pregledno.

Še bolj izviren in zanimiv je Slodnjak v razpravi *Nekaj vodilnih idej in tipov Cankarjeve umetnosti* (Slovenski jezik 1939, 39), v njej razvija naslednje sodbe: Cankarja moremo pravilno presoјati le po celotnem opusu, ne po posameznih spisih. Večina njegovih motivov ima korenine v lastnem otroštvu in mladosti: v razočarani ljubezni do dekleta, v zavesti krivde do matere, v ponižujočem siromaštvu in telesni napaki. Velikokrat se Cankarjevo osebno trpljenje razširi v občečloveško, pri čemer pa še vedno čutimo avtobiografsko ozadje. Pisateljev nazorski svet sestavljajo tele prvine: religioznost s svojevrstnim pojmovanjem matere in hrepenenja; socialnost z razrednim nasprotjem med Klancom siromakov in kraljestvom Betajnovе, ki pa se ostrī še z etično občutljivostjo in krizami pisateljevih junakov; razmerje do lastnega naroda, ki je hkrati satirično in nostalgično; navezanost na umetnost in zavest njenega poslanstva. Cankarjevi najbolj pogosti človeški tipi so: mati in sin ter njegovi dvojniki s Klanca, na Betajnovо oziroma v Dolino šentflorjansko pa sodijo trški veljaki in župnik ter učitelj v inačicah Šfiligoja, Kačurja in Jermana. Slodnjak je v tej razpravi dokazal nenavadno prodorno in celovito pojmovanje Cankarjeve umetnosti, izvirni so predvsem avtorjevo poudarjanje pomena otroških in mladostnih pradoživetij, pogostne materine navzočnosti in občutka krivde do nje ter pisateljeve izredne etične občutljivosti tudi v delih z družbeno problematiko, medtem ko galerija literarnih tipov kaže nekatere vrzeli, posebno na sociološkem področju.

Med priložnostnimi sestavki, ki jih je napisal prof. Slodnjak, naj tu omenimo članek, s katerim je pozdravil začetek zasedanj slovenske skupščine po osvoboditvi (Ljudska pravica, 18. novembra 1946). V njem kot glasnik narodne svobode in socialne pravičnosti iz naše preteklosti navaja in označuje trojico Prešeren, Levstik in Cankar. Za Slodnjaka, ki se je kot znanstvenik največ

ukvarjal prav s to trojico in ji tudi kot pisatelj posvetil biografske romane, to gotovo ni bilo prazno geslo.

Njegov članek Ob tridesetletnici Cankarjeve smrti (Nova obzorja 1948, 257) prikazuje kakor drugi podobni ob jubilejih razvoj pisateljeve umetnosti; pomembnejši je v prvem delu, ko avtor ob že kar preglasnem poudarjanju socialno revolucionarnega značaja Cankarjeve umetnosti govori tudi o enakovrednosti in izjemni kvaliteti estetskih, izraznih in oblikovnih prvin Cankarjevega pisanja ter poziva k načrtnemu in nadrobnemu znanstvenemu proučevanju velikega pisatelja in k izdajanju njegovih del, opremljenih s primernimi razlagami. Slodnjak torej tu kliče k delu, ki so ga v naslednjih treh desetletjih z veliko znanstveno resnobo in uspehom opravili Izidor Cankar (Pisma I—III), Boris Merhar (Izbrana dela I—X), Francé Dobrovoljc (Album) in uredniki Zbrana dela I—XXX pod vodstvom Antona Ocvirka.

Leta 1948 je Slodnjak tudi kritično pretresel Petretovo knjigo *Rod in mladost Ivana Cankarja* (Slavistična revija, str. 291 sl.). V oceni objektivno priznava, da bo po avtorjevem analitičnem prikazu Cankarjevega rodu in mladosti ter razmer, iz katerih je izšel, v mnogočem laže razumeti tudi njegova dela. Načelno pa se upira Petretovemu sociološkemu determinizmu (precéj splošno značilnemu za prva povojna leta pri nas), po katerem naj bi te in take družbene razmere že tudi rodile Cankarja ustvarjalca, ko sta ga v resnici naredila predvsem osebni umetniški talent in osebna družbeno reformatorska volja. Nato Slodnjak navaja številne drobne pripombe h knjigi, ki razodevajo njegovo znano enciklopedično razgledanost po splošni kulturni zgodovini. V tem delu ocene kritik v knjigi pogaša popolnejše dušeslovne oznake Cankarjevega očeta Jožeta kakor tudi vzrokov za njegov gospodarski propad ter dušeslovne oznake mladega Cankarja samega in njegovih zgodnjih ustvarjalnih poskusov. Še posebej pa ugovarja Petretovi trditvi, da sta takratna ljubljanska realka in štipendija Kranjske hranilnice, ki ju je Cankar obiskoval oziroma prejemal, imeli nemški značaj.

Če je Slodnjak v Petretovi študiji med drugim pogašal dušeslovno oznako Cankarjevega očeta Jožeta, je to vrzel do neke mere sam izpolnil v kratkem članku Materina in očetova podoba v Cankarjevih spisih (Glas Vrhniko, 10. maja 1952), obširneje in temeljiteje pa je mogla to nalogo opraviti po neposrednih pričevanjih pisateljevega brata Karla nekaj let zatem Joža Meze.

V svojem kasnejšem literarnozgodovinskem delu *Slovensko slovstvo* (Mladinska knjiga, 1968) prof. Slodnjak prepleta prikazovanje Cankarjevega življenja in predvsem ustvarjanja s prikazovanjem drugih vidnejših pisateljevih sodobnikov, in sicer po krajših časovnih izsekih. Takšna sinhrona metoda je znanstveno naravna in upravičena, a tudi zahtevna, ker terja od avtorja suverenih razgledov, bistrih primerjav in sintetičnih sodb. V naši knjigi se Slodnjak najprej pod skupnim naslovom Preobrazba slovenskega pesništva 1896—1904, ki pa za Cankarja velja le delno, ukvarja z njegovim ustvarjanjem od Erotike do Hiše Marije Pomočnice. Pri tem označuje njegov razvoj ob pobudah naturalizma, dekadence in simbolizma, predvsem pa iz močnih osebnih in družbenih doživetij od poezije prek krajše proze do večjih proznih in dramskih besedil. Nato pod skupnim naslovom Domoljubno-družbena faza slovenske moderne 1905—

1918 obravnava Cankarja od Križa na gori do Podob iz sanj. Tudi tu poglobljevano in bistrovaidno razčlenjuje nagibe Cankarjevega pisanja, odpor do krivic in laži meščanske družbe, položaj tedanjega slovenskega umetnika, spominske usedline na mater in otroštvo ter drugo. Hlapca Jerneja, ki mu odmerja največ prostora, občuti v tem času z njegovim doživljanjem krivic in ponižanj predvsem kot dvojnika trpečega Kristusa z njegovim križevim potom, torej v religioznem smislu. Nekatero Cankarjevo umetnino, tako Za narodov blagor, Kralj na Betajnovi, Martin Kačur, Za križem, Hlapci, Pohujšanje, Lepa Vida in Podobe iz sanj, so glede obsega obdelane preskopo.

V mlajši knjigi *Obrazi in dela slovenskega slovstva* (MK 1975), napisani kot priročnik za srednje šole, je moral avtor metodo, ki jo je bil uporabil v več slovstvenih zgodovinah, spremeniti. Kakor je bila namreč znanstveno organska in uspešna, je bila za poljudno, zlasti za pedagoško rabo razdrobljena in nepregledna. Tako se je prof. Slodnjak odločil za monografsko obdelavo po avtorjih z vsemi njihovimi deli hkrati, seveda v okviru določene slovstvene smeri in dobe, o čemer priča že sam naslov nove knjige. Tokrat Slodnjak Cankarjevo ustvarjanje deli v tri obdobja, v obravnavo priteguje nove momente in dognanja, razvoja in umetnin, kakor že prej, ne prikazuje deskriptivno, temveč problemsko, označuje jih z znanjem, prodornostjo in zavzetostjo ter, kar je v primerjavi s prejšnjo knjigo drugače, po obsegu usklajeno: če je v Slovenskem slovstvu obširneje opredelil le Hlapca Jerneja, tu odmerja skoraj enako pozornost tudi drugim pomembnim umetninam. Vendar je drugi del oznake Cankarjevega ustvarjanja pisan nekoliko manj sočno in nazorno kot prvi. (To si razlagam z občasno utrujenostjo delavca-garača, kakršen je avtor.) Tudi se ne moremo strinjati s prav vsemi Slodnjakovimi nadrobnimi trditvami in razlagami. (Sicer pa: s katerim avtorjem se moremo prav v vsem ujemati?)

Isto leto je prof. Slodnjak v spremni besedi k faksimilirani izdaji *Hlapca Jerneja* (MK 1975) izrekel misel, da je to delo pomembno ne le zaradi revolucionarne socialne ideje, temveč v enaki meri tudi zaradi dognane estetske oblike. Jernej se bori za dvoje: za dostojno plačilo za opravljeno delo in za pravico do skupne zemlje, pri tem pa se dramatično spopada z vedno višjimi zastopniki meščanske družbe. Sorodne pripovedne načine in slog je Cankar uporabil že v nekaterih prejšnjih delih, za našo novelo so značilni trodelna kompozicija s po devet prizori, v slogu paralelizmi členov po zgledu biblije in drugo. Pomen te Slodnjakove razprave je v dokazu, da Hlapec Jernej brez svojega estetskega ekvivalenta ne bi bil to, za kar ga imamo: mojstrovina svetovnega slovesa.

Poleg Hlapca Jerneja je Slodnjaka, se zdi, najbolj pritegovalo Pohujšanje v dolini šentflorjanski. O tem odrskem delu je tudi imel referat na simpoziju o Ivanu Cankarju leta 1976; v njem razmišlja o bistvu farse nasploh in o njenih nosilcih v Pohujšanju. Že prej pa ga je mikalo skrivnostno razmerje med obema Petroma, med Kristofom Kobarjem in Popotnikom.

Tujih slovstvenih pobud se je Slodnjak v svojih pregledih dotikal redno, čeprav le mimogrede in previdno, v posebnem članku s to tematiko Ivan Cankar v slovenski in svetovni literaturi (Zbornik za slavistiko 13 — 1977) pa skuša razbrati odmeve Shakespeara pri našem pisatelju.

Neslovenecem je prof. Slodnjak posredoval in približal Cankarja z oznako njegove umetnosti v *Geschichte der slowenischen Literatur* (Berlin 1958), s prevodom črtice Gudula v antologiji *Jugoslawische Erzähler der Gegenwart* (Stuttgart 1962), z obravnavo v priročniku *Istorija slovenačke književnosti* (Beograd 1972) in z uvodno besedo v angleški prevod Hiše Marije Pomočnice (*The Ward of Our Lady of Mercy*, DZS 1976).

Za stoletnico pisateljevega rojstva je Slodnjak objavil, kakor že prej o Prešernu in Levstiku, biografski roman o Cankarju z naslovom *Tujec* (Mladinska knjiga 1976), založba ga je označila za tretjo knjigo njegove Slovenske trilogije. Kakor zvmemo iz duhovito pisanega Epiloga, je misel na ta roman že dolgo živela v njem in je začel zbirati gradivo zanj že kmalu po osvoboditvi. Tako je leta 1950 otrokom Albine Löfflerjeve zastavil vrsto vprašanj o pisatelju in nanje tudi dobil odgovore; oboje je objavil v *Sodobnosti* 1976.

V vsakem izmed trinajstih poglavij romana nastopi eden izmed Cankarjevih sodobnikov, tako da njihove spominske pripovedi sestavljajo in pojasnjujejo celotno pisateljevo življenje, ustvarjanje in dobo. Večina izmed njih razkriva Cankarja in svoje sožitje z njim ob njegovi smrti in pogrebu, samo Hinko Smrekar tik pred svojo usmrtnitvijo med okupacijo in Etbin Kristan ob obisku domovine po osvoboditvi.

Slodnjaku gre predvsem za to, da bi se dokopal do bistva Cankarjeve človeške osebnosti z vsemi njenimi značilnimi vrlinami, pa tudi slabostmi. Tako se v veliki meri ukvarja z njegovim razmerjem do žensk, posebno do obeh Löfflerjevih, Mici Pfeiferjeve in Milene Rohrmanne. Svoje spoznanje o pisateljevem erosu zgoščuje v tole misel: Ljubil je vse ženske, a nobene ni imel rad, razen — svoje mrtve matere, obenem pa se je vse življenje obtoževal svoje krivde do njih.

Precéj in kritično opredeljuje tudi odnos raznih sodobnikov do pisatelja, tako škofa Jegliča, sorodnikov Karla in Izidorja Cankarja, pisatelj Tavčarja in Govekarja, pesnika Župančiča in slikarja Smrekarja.

Poglavje z založnikom Schwentnerjem naravno izkoristi za pregled in oznako Cankarjevega leposlovnega ustvarjanja. V zadnjem poglavju pa ob Kristanu osvetljuje Cankarjev boj za znago socializma in njegov kritičen odnos do lastne stranke.

Tako dobi bralec ob koncu romana nazorno in zaokroženo podobo o Cankarju politiku, umetniku in zlasti človeku, postavljenem v določen čas, kraje in ljudi. Podobo o Cankarju, ki je spričo estetsko teže dostopne, družbeno obtožujoče in etično vznemirljive umetnosti ter spričo nenavadne, plemenite in nesrečne, neurejene in izzivalne človeške narave ostajal vseskozi — osamljenec in tujec.

Vsebinsko največja odlika — za pretirano rahločutne in neživljenjsko usmerjene bralce pa verjetno najhujša napaka — romana je, da nam podaja pisatelja, sodobnike, okolje in čas z neizprosno in dosledno resnicoljubnostjo v vsej konkretnosti, elementarnosti, zapletenosti in protislovnosti. Dodati moramo še, da roman poleg človeške neposrednosti vseskozi preveva napredna kulturna in socialna idejnost. V oblikovnem pogledu je delo prava pripovedna umetnina z

valujočim dogajanjem, živahnimi dialogi, predvsem pa pronicljivo psihologijo. Tehnične sestavine, kot so spominske retrospektive, tok zavesti in notranji monolog, pa Tujca mnogokje postavljajo blizu modernemu romanu. Kompozicija dela je docela izvirna in domiselno pretehtana, slog — drugačen pri Slodnjaku ne more biti — jedrnat in temperamenten. Tako moremo svoje razmišljanje skleniti z ugotovitvijo, da je prof. Slodnjak tudi ob Cankarju izpričal, da sodi med naše vodilne znanstvenike in obenem med pomembne pripovednike.

Vilko Novak

Ljubljana

KOŠIČEV PREZRTI VIR

Dognanje, da je prekmurski pisatelj Jožef Košič del svojega anonimnega vzgojnega dela *Zobrisani Sloven i Slovenka med Múrov i Rábov* (Körmendin, b. 1., med 1845 — 48, prim. V. N., Košič in Slomšek, ČZN 1834, 160—62) povzel po Slomškovem Blažetu in Nežici, ni nič zmanjšalo njegovega pomena, saj je to pomemben stik z ostalim slovenskim slovstvom, pri Košiču pa je toliko izvirnega jezikovnega in vsebinskega o ljudskem življenju, da nam je poleg njegovega madžarskega spisa o življenju v Prekmurju iz 1824 in 1828 prav ta knjižica dragocen vir (prim. V. N., Gradivo J. K. za etnografijo Prekmurja, Slov. etnograf II, 1949). — Košičev jezik pa kaže močne stike s kajkavščino, zato me ni presenetilo, ko sem pred leti našel v V. Dukata knjigi Sladki naš kaj (Zagreb, 1944, 142—47) poglavje iz Juraja *Mulih*a (r. v Črnomlju) knjige Škola Kristuševa (Zagreb, 1744) »Deržanja vu Tovarištvu drugeh«, v katerem sem prepoznal nekaj Košičevega besedila. Naročil sem fotokopijo celotnega poglavja, toda ob pripravi svojega Izbor a prekmurskega slovstva sem na to najdbo pozabil.

Košič se daleč ni tako tesno naslonil na jezuita Mulih, kot se je v prvih poglavjih svoje knjižice o učitelju in šoli, pa tudi Nike občinske i posebne návade i šegé (s samostojnim uvodom, 21—30) o vedenju v cerkvi, med enakimi in delno tudi v poglavju o gostiji (33—37) naslonil na Slomškovo delo. Razsvetljenski Mulih je bil s svojo naravnost špansko etiketo sedaj po sto letih že v mnogem zastarel, da je Košič mogel samostojno prilagoditi krajevnim razmeram in svojemu poznavanju ljudi ter vzgojiteljskemu pojmovanju svoja nazorna, krepko napisana navodila. Mulih je naslovil celo poglavje *Regule dvorjantstva* (po Belostencu: *Aulica urbanitas*, pravila lepega vedenja) in je že s tem označil časovni izvir svojega pisanja.

Košič je najprej upošteval Mulihovo besedilo v poglavju *Kakda se držiš nazouči Gospouda* (24—26), čeprav je tako glede naukov kot vrstnega reda zelo samostojen. Medtem ko Mulih govori o tem, kako se naj vede kmet »dojduči k Po-